

теорія і методологія

та заходів щодо досягнення екологічної безпеки в світі на найближче майбутнє (Хіоська рамкова угода (The Hyogo Framework for Action (HFA) 2005-2015)). При ООН створено відділ по Зниженню ризиків та небезпек. Даний відділ веде розробки програм та досліджень у цій сфері (Global Risk Identification Programme). Ним розробляються різні індекси для обчислення загроз та ризиків (The Global Assessment Report on Disaster Risk).

Споріднену діяльність в даній галузі проводить Європейська комісія. Майже два десятиліття науковці під патронатом Європейської комісії створювали інтегральну систему оцінки ризиків та небезпек, екологічної політики держав.

Найбільше уваги вчені приділяють питанням ризиків та загроз виникнення надзвичайних ситуацій. Потужні дослідження здійснюють науковці Канади, Китаю, Японії, Таїланду, США та багатьох інших країн.

Використані джерела:

1. Clark, R.M. Environmental Engineering and Public Health Consultant Cincinnati, Ohio USA. 2012.
2. Zhang, C.ab , Teng, Y.ab , Lv, S.c, Li, D.c , Feng, C.c , Zheng, Z.c / Regional ecological risk assessment index - A case study at Hulunbeier (Conference Paper) // Advanced Materials Research 1st International Conference on Energy and Environmental Protection, ICEEP 2012; Hohhot; China; 23 June 2012 through 24 June 2012. - Volume 524-527, 2012, Pages 2827-2835.
3. Zhao, Y.ab, Huang, C.-M.a , Zhang, H.-J.b a / Ecological Risk Assessment of Provincial Land-Use Overall Planning in China // Human and Ecological Risk Assessment Volume 20, Issue 6, November 2014, Pages 1491-1506.
4. Bouwsema, B Targeted assets risk analysis / Consulting Ltd, Sherwood Park, Alberta, Canada.- 2013.
5. Yu, Z.Y.ab, Li, B.b , Zhang, X.S.bc Social ecological system and vulnerability driving mechanism analysis // a College of Tourism and Geography, Hainan Normal University, Haikou.-2014.

*Арсененко І.А., Сорокіна Ц.В.
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ЕТНОФЕСТИВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ІНТЕРКУЛЬТУРНОГО М. МЕЛІТОПОЛЬ

У статті дано визначення поняття "етнофестивальний туризм", складено його класифікацію. Схарактеризовані найбільш привабливі фестивальні заходи та запропоновано перспективні напрямки розвитку етнофестивального туризму м. Мелітополь.

Ключові слова: фестивальний туризм, етнофестивальний туризм, класифікація фестивалів.

теорія і методологія

В статье дано определение понятия "этнофестивальный туризм", составлена его классификация. Охарактеризованы наиболее привлекательные фестивальные мероприятия и предложены перспективные направления развития этнофестивального туризма г. Мелитополь.

Ключевые слова: фестивальный туризм, этнофестивальный туризм, классификация фестивалей.

The article highlights the basic concept ethnofestival tourism, defined classification festivals on different criteria and characterized the most attractive festival events, Melitopol.

Keywords: festival tourism, ethnofestival tourism, classification of festivals.

Постановка проблеми та аналіз основних публікацій. Місто Мелітополь Запорізької області відноситься до регіонів України, в якому туристична галузь має всі умови для пріоритетного розвитку. Активний розвиток туризму є можливим завдяки наявності природних природно-географічних, природно-антропогенних та суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів, які доповнюються вигідним економіко-географічним положенням, самобутньою історією та культурою. Окрім того, м. Мелітополь має власні традиції демократичного управління своїм культурним різноманіттям і тому не випадково у 2008 році став першим українським містом – учасником програми ради Європи "Міжкультурні міста", а в 2011р. – Української платформи інтеркультурних міст [14]. Потрапило місто до цієї мережі не випадково. На сьогодні в м. Мелітополь проживає понад 150 тис. городян, що формують його різноманітну національну та культурну палітру. Добросусідські відносини представників 93 етносів, які відносяться не лише до різних мовних груп, але і до різних релігій окреслюють сучасне міжкультурне обличчя міста. За підтримки місцевої влади свою діяльність здійснюють 20 національно-культурних товариств, об'єднаних в Асоціацію. В місті склалась атмосфера національної, соціальної і релігійної толерантності, створюються умови для вільного розвитку культури будь якого народу, можливості презентувати національну культурну спадщину.

Для туристичної індустрії важливе значення мають ресурси, які сприяють організації та проведенню масових (святкових) етнографічних заходів, адже духовна та матеріальна національно-культурна спадщина створюють особливий вагомий шар туристичного потенціалу міста, який ще вивчено недостатньо. Особливої уваги заслуговують етнофестивальні ресурси (фестивальні дійства, фольклорні свята тощо), потенціал яких необмежений, однак є найбільш привабливим для використання в етнографічному туризмі. На цьому фоні актуальності набувають дослідження етнотуристичних подій, які відіграють важливу роль у формуванні туристичних потоків та позитивно впливають на розвиток етнографічного туризму.

теорія і методологія

Метою даного дослідження є аналіз сучасних тенденцій і визначення перспектив розвитку етнофестивального туризму як чинника туристичної привабливості інтеркультурного м. Мелітополь, який необхідно здійснювати у гармонії зі специфічними етноособливостями.

Етнофестивальний туризм в Україні представлений широкою гамою культурно-пізнавальних турів, які організуються для відвідин національних і міжнародних ярмарок, виставок, спортивних змагань тощо. Сьогодні дані тури все частіше з'являються у переліку пропонованих туристичних послуг, які надають туристичні підприємства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питаннями визначення поняття фестивального та етнофестивального туризму, концептуальним засадам їх розвитку в регіонах України та світі присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених: М.П. Крачила (1997) [7], Ю.П. Грицьку (2007) [5], О.О. Бейдика (2001) [2], D. O'Sullivan, J. Jackson Marion (2002) [13], О.Г. Топчієва, Ц. Ван (2005) [12], Т.М. Білоцерківської (2006) [3], О.В. Бабкіна (2008) [1], Ю.П. Грицьку-Андрієш, Ж.І. Бучко (2010) [4], М.Й. Рутинського (2011) [9], М.Я. Топорницької (2011,2012) [11], Н.М. Сажневої, І.А. Арсененко (2011) [10], В.Л. Петранівського, А.С. Лисикв (2011) [8], О.І. Дутчак (2014) [6].

Виклад основного матеріалу.

Зараз популярності набувають етнофестивальні тури: фестивалі, фестини, вернісажі, мистецькі заходи, конкурси, виставки, атракціони, тематичні парки, модні покази, шоу-програми, аукціони, спортивні заходи та відвідування етносадиб. Така різнобарвна кількість соціокультурних і туристичних етноподій потребує їх класифікації.

На наш погляд дуже вдалою є класифікація фестивального туризму як підвиду спеціалізованого виду туризму, запропонованого науковцями Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка – Петранівським В.Л. та Лисик А.С. (2011 р.) [8]. Ми пропонуємо класифікаційне угруповання етнофестивалів за наступними специфічними ознаками:

- ✓ за кількістю учасників – малий (до 2 тис. осіб), середній (від 2 тис. до 500 тис. осіб), великий (понад 500 тис. осіб);
- ✓ за значенням – місцевий, регіональний, національний, міжнародний;
- ✓ за місцем проведення – міський, сільській, в етносадибах, комплексний;
- ✓ за віком подій – давній, середнього віку (організовані до початку ХХІ століття), молодий;
- ✓ за формою проведення – фестиваль-ярмарок (фестиваль народних ремесел і промислів); фестиваль-концерт; фольклорне свято (дійство); фольк-фестиваль; фестиваль-

теорія і методологія

змагання; фестиваль-розвага; фестиваль-майстер-клас народних мистецтв; фестивалі історичної реконструкції; фестиваль-видовище; фестиваль-професійне свято; фестиваль автентичної (традиційної) культури; фестивалі комбіновані (охоплюють програми декількох окремих фестивалів або заходів); фестиваль-дегустація національної кухні або окремих страв, напоїв тощо; фестиваль-плєнер; фестиваль-конкурс; фестиваль-карнавал (парад); фестиваль-національно-патріотичне дійство; фестиваль-гра; фестиваль-презентація; екофестиваль; флористичний фестиваль, інтеркультурний фестиваль (інтеркультфест, що надає можливість міжкультурного спілкування різним національно-культурним товариствам певних міст або регіонів) та інші;

✓ за тривалістю – короткотривалий (тривалістю до п'яти днів), довготривалий (тривалістю більше п'яти днів);

✓ за сезонністю - зимовий, літній, міжсезоний;

✓ за інтенсивністю проведення – щорічний, нестабільний (відсутність періодичного проведення), одноразовий, прив'язаний до конкретних подій;

✓ за віком учасників - дитячий, юнацький, молодіжний, середнього та старшого віку, родинний, без вікового цензу (без обмежень - змішаний), неформальний.

✓ за мотивами – духовний, розважальний, культурно-пізнавальний, соціально-виховний, спеціалізований, спортивно-оздоровчий та інші;

✓ за тематикою - етнокультурні (етнографічні, інтеркультурні, національних культур, фольклорні, мистецькі тощо); релігійні (пов'язані зі світовими та національними релігіями, з місцевими віруваннями); гастрономічні (пов'язані зі збором урожаю: Свято винограду, меду та ін.), пов'язані з певною національною стравою (фестиваль бринзи, вареників, черешні тощо); присвячені певному напою (винні, кавові, чаєві, пивні, медові та ін.); історичної реконструкції (рицарські турніри, теренові ігри, анімаційні ігри - "жива історія"); музичні (фольк- і етномузика, автентична музика, виступи хорових національних колективів); хореографічні (виступи хореографічних національних колективів та ін.); професійні свята (вівчарів, ковалів, лісорубів, виноградарів, пасічників, рибалок, кобзарів і лірників певних етнічних груп та ін.); спортивні (спортивні ігри, забави, які характерні для певних етносів і сьогодні збережені та ін.). Варто зауважити, що наведена нами класифікація не є остаточною і в подальшому може бути доповнена й удосконалена.

Підґрунтям розвитку етнофестивального туризму в Запорізькій області, і зокрема, в м. Мелітополь, є збереження етнічних та релігійних традицій, тому, пов'язуючи етнофестивальну діяльність із зростаючим туристичним рухом, необхідно схарактеризувати їх тематичну спрямованість:

теорія і методологія

Серед етнокультурних фестивалів найбільшою популярністю серед мешканців користується:

1. Комбінований Фестиваль "Черешнева наречена", який проводиться щороку в м. Мелітополь, в рамках якого на центральній міській площі беруть участь у параді та конкурсі черешневих наречених учасниці різних етносів, які мешкають в місті та різних вікових категорій. На фестивалі учасники демонструють свої вміння дизайну національного одягу; професійні майстри наглядно демонструють організацію весільних церемоній та свят, виставки весільних аксесуарів.

2. Фестиваль «Всі ми діти твої, Україно» - конкурс юних талантів, які представляють інтеркультурну громаду м. Мелітополь. Головна мета фестивалю - учасники різних загальноосвітніх закладів міста представляють свої національно-культурні товариства, що сприяє збереженню їх національних традицій.

До релігійних фестивалів відносяться: 1. Фестиваль-конкурс колядок і щедрівок «Коляда іде, всім дари везе», мета якого - відродження національних, інтеркультурних та культурних православних традицій, які допомагають донести до молоді духовний і сакральний смисл традицій, розширити їх знання, в т.ч. про христослави (нинішні колядки). Учасники виконують різноманітні колядки, зібрані у фольклорних місцевих експедиціях, проводяться вокальні та хорові постановки та міні-спектаклі.

Перелічені релігійні фестивалі за своїм змістом також відносяться і до музичних, різновидами яких є фестивалі фольк- і етномузики, автентичної музики, виступи хорових та хореографічних національних колективів тощо.

Гастрономічні фестивалі представлені: 1. Міський фестиваль-ярмарок "ЧерешнЕво» (за участю дошкільних закладів м. Мелітополь), під час якого місцеві кухарі варять вареники з вишнями (черешнями) та черешневе варення. Традиційно відбувається хода арт-колон, в яких приймають участь представники дошкільних закладів разом зі своїми батьками в костюмах квітів та різних сортів черешні; конкурс-дефіле, в яких приймають участь модниці різних вікових груп. Також в межах даного фестивалю-ярмарку в парку культури і відпочинку ім. М. Горького проходять виставки, на яких учасники представляють кумедних кроликів, зірок і марсіан зі стиглих плодів черешні.

2. Фестиваль-ярмарок "Спас у Медовому місті", який є візитною карткою м. Мелітополь та вже давно відомий за його межами. Організація даного фестивалю відбувається у так званій «спас, в рамках якого проводиться – святкове богослужіння, освячення меду, хліба, дегустація різних сортів меду; реалізується продукція місцевих виробників (мед і продукція бджільництва, фрукти, хліб і хлібобулочні вироби, посуд та

теорія і методологія

сувенірна продукція, вишиванки). Традиційно на фестивалі проходять майстер-класи умільців з народного мистецтва та досвідчених бджолярів, які входять до складу кластера бджільництва "Бджола не знає кордонів".

Серед музичних фестивалів значної уваги заслуговують:

1. Традиційний регіональний фестиваль-конкурс "Лунай, скрипко!", мета якого - підвищення престижу навчання гри на струнно-смичкових інструментах - скрипці, альті, віолончелі; професійна орієнтація кращих виконавців. На фестиваль з'їжджаються юні музиканти з усіх куточків Запорізької області: міст - Запоріжжя, Бердянська, Енергодара, Василівки, Приморська, Полог; смт. - Якимівки, Михайлівки, Куйбишеве, селищ - Вознесенка і Костянтинівка (Мелітопольського району). Вже традиційним на фестивалі є виконання творів сучасної музичної культури, музики різних стилів і жанрів, що має спільну рису – етнічне коріння.

2. Міжнародний фестиваль-конкурс хореографічного мистецтва "Політ Терпсихори", мета якого - розвиток сучасної хореографії; відродження народних звичаїв, традицій та обрядів, їх популяризація у стилізованій танцювальній обробці; ознайомлення з авторськими та аматорськими хореографічними постановками, підтримка молодих хореографів; обмін досвідом з питань професійної підготовки фахівців-хореографів, виховання їх виконавської культури.

3. Міжнародний фестиваль-конкурс вокального естрадного мистецтва «Медовий край» за участю представників з України, Росії, Білорусі, Молдови, метою якого є розкриття творчої музично-виконавської індивідуальності майбутніх вчителів музики, популяризація кращих зразків вокального естрадного мистецтва, духовно-моральне виховання і розвиток студентської молоді, виховання музично-виконавської культури сучасної молоді людини та обмін досвідом з питань професійної підготовки фахівців. В рамках фестивалю, окрім концертних виступів учасників, відбуваються методичні семінари, майстер-класи провідних викладачів-вокалістів, творчі зустрічі.

Серед спортивних фестивалів особливої уваги заслуговує фестиваль адаптивного скелелазіння «Вчимося жити вертикально» на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, метою якого є популяризація і розвиток параклімбінгу - туризму для інвалідів. В рамках фестивалю проходить виставка робіт майстрів національних спільнот з обмеженими фізичними можливостями, а в практичній частині представники різних нозологічних груп продемонструють свої технічні вміння в альпінізмі та скелелазінні.

теорія і методологія

Також щороку в м. Мелітополь проводяться етнокультурно-масові заходи з метою збереження і розвитку традицій, підвищення духовно-культурного рівня населення, посилення ролі народної творчості, літератури, мистецтва у формуванні світогляду та естетичних смаків підростаючого покоління та суспільства загалом, залучення молодого покоління до народних традицій та обрядів: загальноміське театралізоване народне гуляння до свята Масляної, сповнене народних звичаїв та обрядів за участю творчих колективів м. Мелітополя; свято «Великдень в інтеркультурному місті», в рамках якого проходять концертний марафон колективів недільних шкіл релігійних громад, спортивні заходи, ярмарки з розіграшами призів, майстер-класи народних майстрів; конкурс краси «Міс Інтеркультурність - 2014», де свої таланти щороку демонструють учасниці, які представляють різні національності міста Мелітополя та Мелітопольського району.

Висновки. Політична нестабільність і кризові явища в економіці країни протягом останніх років негативно позначилися на стані матеріально-технічної бази у сфері культури та туризму м. Мелітополь. Це дещо знижує якісний рівень проведення культурно-мистецьких заходів, їх фінансове та матеріальне забезпечення.

Важливою передумовою організації етнофестивального туризму є своєчасне інформування та рекламування соціально-культурних та туристичних подій з метою інформації населення щодо їх організації та проведення. Більшість постійних етнофестивалів повинні мати власні інтернет-сайти, на яких необхідно висвітлювати інформацію про умови проведення й програму заходів, туристичну інфраструктуру, транспортне сполучення в регіоні. Така інформація має бути розміщена на інтернет-сторінці (сайті) туристично-інформаційного центру м. Мелітополь, створення якого планується.

Отже, проведені дослідження дають підстави вважати етнофестивальний туризм окремим видом туристичної діяльності, що підтверджує виокремлення його специфічних ознак та класифікаційне угруповання. У сфері туристичної галузі завдяки проведенню етнофестивалів м. Мелітополь зможуть відвідувати більша кількість як внутрішніх, так і іноземних туристів. Тому, на місцевому рівні органам місцевого самоврядування, етнофестивальним менеджерам необхідно ефективно і своєчасно планувати і реалізовувати спеціальні програми і заходи, які сприятимуть підвищенню інтересу до інтеркультурних надбань міста; стимулювати промоцію етнотуристичного потенціалу території і соціально-економічному розвитку міста.

Необхідно визначити основні принципи розвитку етнофестивального туризму в м. Мелітополь: збереження та відтворення автентичних (традиційних) ремесел і промислів, народного мистецтва, традицій і звичаїв, матеріальної і духовної культури українського

теорія і методологія

народу і національно-культурних товариств; сприяння збереженню унікальної спадщини Мелітопольщини – культурної, історичної і природної, в т.ч. відносно інших регіонів Запорізької області; створення у місцевого населення почуття гордості і відповідальності за унікальну спадщину; сприяння розвитку етнічної толерантності місцевих мешканців і гостей (туристів); розробка програми для впровадження відповідних заходів етнофестивального туризму на основі використання унікальної спадщини м. Мелітополя.

Основними напрямками для розвитку етнофестивального туризму в м. Мелітополь є збереження та відродження національно-культурної спадщини; подальша організація і проведення фольклорних свят і етнофестивалів на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях за наступними складовими:

Фольклорні туристичні заходи: організація виставок народного декоративно-ужиткового мистецтва; ярмарок народних ремесел та традиційних промислів (в т.ч. майстер-класи з вишивання, гончарства, різьби по дереву, виготовлення і реалізація сувенірної автентичної продукції); представлення національних кухонь з дегустацією національних страв і напоїв; парад народної ноші основних етнічних груп Мелітопольщини (можливий показ сучасної народної моди); виставка-ярмарок «Дари Мелітопольщини» (мед і медопродукти, узвари, варення, свіжі ягоди та овочі тощо).

Концертні туристичні заходи: виступи етнічних колективів (живої етнічної музики) та сучасних стилізованих національно-культурних колективів; проведення молодіжного фольклорного дійства – етнічної обрядової дискотеки у м. Мелітополь.

Конкурсні туристичні заходи: проведення етнографічних конкурсів, наприклад, «Автентичного фольклору», «Я – маленька караїмка», «Чарівна україночка», «Княгиня болгарського етносу» та ін.

Театрально-видовищні туристичні заходи: організація історико-розважальних заходів (анімаційна гра, моделювання історичних подій); народних гулянь і відпочинку, народних ігор і танців та ін.

Спортивно-розважальні туристичні заходи: проведення змагань-демонстрацій народних видів спорту; презентації нових туристичних маршрутів і етнографічних екскурсій; спортивно-пізнавальних дитячих та молодіжних інтерактивних програм та конкурсів за етнічними групами та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. -252 с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 304с.

теорія і методологія

3. Білоцерківська Т.М. Значення народних звичаїв та традицій для розвитку фестивального туризму в Україні / Т.М. Білоцерківська // Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу: Зб. наук. праць. – Донецьк, 2006. – С. 224-228.
4. Грицку-Андрієш Ю.П. Фестивальний туризм у системі рекреаційно-туристської діяльності / Ю.П. Грицку-Андрієш, Ж.І. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету. - 2010. - Вип.519-520. - С.56-60.
5. Грицку Ю.П. Фольклорно-етнографічні традиції Чернівецької області як чинники привабливості туризму / Ю.П. Грицку // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців „Регіон-2007” (18-19 квітня 2007 р. м. Харків). – С.96-101.
6. Дудчак О. І. Окремі аспекти розвитку етнофестивального туризму карпатського регіону України (на прикладі Львівської області) / О.І. Дудчак // Сучасний соціокультурний простір 2014 : матеріали наукової конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf092014/874>.
7. Крачило Н.П. Географія туризму /Н.П. Крачило. – К.: Вища школа. 1987. – 208 с.
8. Петранівський В.Л. Етнокультурний і етнофестивальний туризм: теорія і практика / В.Л. Петранівський, А.С. Лисик // Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи : [Текст] : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 28-41.
9. Рутинський М. Й. Етнофестивальний туризм: теоретичні засади й етногеографічні аспекти організації / М. Й. Рутинський, М.Я. Топорницька // Географія та туризм: Наук. зб. / Відп. ред. Я. Б. Олійник. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 16. – С. 82-93.
10. Сажнева Н. М. Організація та розвиток етнографічної туристсько-екскурсійної діяльності в Запорізькому регіоні /Н.М. Сажнева, І.А. Арсененко // Розвиток етнотуризму : проблеми та перспективи : [Текст] : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Молодих вчених (Львів, 2-3 березня 2011р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2011. – С. 148-153.
11. Топорницька М. Я. Етнофестивальний туризм у Львівській обл.: Тематична структура та просторово-часові особливості організації / М.Я. Топорницька // Вісник ЛЬВІВ. ун-ту, Серія геогр., 2012.- Вип.40. - Ч. 2. - С.197–205.
12. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
13. Daine O’Sullivan. Festival Tourism: A Contributor to Sustainable Local Economic Development / O’Sullivan Daine, J. Jakson Marion // Journal of sustainable tourism. 2002. - Vol.10. - N.4.
14. http://mlt.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4432

Гудзевич А. В.

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

РЕГІОНАЛЬНІ НАУКОВІ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ

Розглянуто питання зародження й розвитку регіональних наукових шкіл у педагогічному університеті Вінниці. Визначено специфічні особливості кожної з них. Зроблено узагальнення набутих й подальший розвиток перспективних напрямів їх наукової діяльності.